

SZILÁRDI RÉKA

SZEKURITIZÁCIÓ ÉS EXKLUZÍV ÁLDOZATTUDAT

A kollektív fenyegetettségélmény természetrajza

**...a sebzettség alakzatai
Közép-Kelet-Európá-
ban specifikus
mintázatokhoz hoznak
létre a történelmi
háttér és a kollektív
emlékezet miatt.**

A kollektív áldozatiság kutatása az elmúlt néhány évtizedben lett hangsúlyosabb elsősorban szociálpszichológiában, azon belül is leginkább a narratív kutatásokban, azonban mind az elméleti, mind pedig az empirikus eredmények jól hasznosíthatóak a társadalomtudományok szinte teljes vertikumában. A jelen írás a szekuritizációs elmélet és a viktimizáció összefüggéseit vizsgálja, elsősorban a kollektív fenyegetett identitás nézőpontja felől. Azon túl, hogy elsőként a *biztonságiasítás* koncepcióját és az áldozattudati megközelítést részletezi, az esszé másodsorban arra fókuszál, hogy a kelet-közép-európai, azon belül a magyar társadalom jellegzetességei miként teszik magát a társadalmat alkalmassá és sebezhetővé a hatalmi aktorok szekuritizációs eljárásaira.

A szekuritizáció

■ A biztonság/biztonságiasítás témakörét több módon lehet érvényesen megközelíteni. A biztonság mint érzélem elsősorban pszichológiai, mint közjó filozófiai és politikatudományi, mint kontextus pedig szociológiai vagy történettudományi nézőpontokat implikálhat. A fogalom kortárs értelmezése az úgynevezett koppenhágai iskola elméleti megközelítésében csúcsosodik ki, amely szerint a szekuritizáció az a diszkurzív folyamat, amelyben egy bizonyos veszély vagy fenyegetés konstruálódik. Pontosabban, szekuritizációról akkor beszélhetünk,

amikor egy adott szereplő egy bizonyos ügyet, folyamatot vagy másik szereplőt egy referens tárgyra nézve egzisztenciális fenyegetésnek nyilvánít (Campbell 1992; Wæver 1993; Buzan et al. 1998). Ha a veszély kijelölését a releváns célközönség elfogadja, akkor a hagyományos keretek felfüggeszhetővé válnak, és rendkívüli intézkedéseket lehet hatályba léptetni a vélt vagy valós fenyegetés elhárításának céljából.

Ahhoz, hogy valaki valamit biztonsági kérdéssé tudjon nyilvánítani, megfelelő tekintéllyel és eszköztárral kell rendelkeznie egy adott közönségen belül, továbbá megfelelően kell artikulálnia a szóban forgó veszélyt. Emiatt játszik kulcsszerepet a koppenhágai iskolánál a nyelvtudományokból kölcsönzött Austin-féle beszédaktus-elmélet (Austin 1990), hiszen egy adott fenyegetés megnevezése nem csupán a veszély leírását vagy ismertetését jelenti, hanem tartalmazza azt a mozzanatot is, amelynek során az adott biztonsági probléma létrejön, vagyis testet ölt (Buzan et al. 1998; Balzaq 2019). A szekuritizáció tehát alapvetően a biztonság létrehozására irányuló narratív és viselkedéses kísérlet, ehhez pedig egyértelműen asszociálható a fenyegetettség élménye.

A szekuritizáció tárgya lehet valóságos, de akár kitalált jelenség is. Az, hogy az aktus folyamán miből válik fenyegetés, amellyel szemben védekezni kell, elsődlegesen nem a jelenség saját jellegzetességein múlik, hanem azon, hogy milyen mértékben alkalmas a *fenyegetővé tételre*. Egyrészt magától értetődőségi jellegzetességekkel kell bírnia, másrészt szembeállíthatónak kell lennie a közgondolkodás vagy egy adott csoport alapvető értékeivel, mint amilyen például az egészség, a béke, a jólét, a család stb. (vö. Máté-Tóth–Szilárdi 2023).

A szekuritizáció elsődleges kinyilvánított célja a veszély elhárítása, az elvesztett vagy vágyott biztonság helyreállítása vagy létrehozása. E célok mögött közösségi, politikai érdekek húzódnak, amelyek a szekuritizációs eljárások megindításának és fenntartásának elsődleges motívumai. Mindebből talán már jó érzékelhető, hogy a szekuritizáció mint módszer elsősorban hatalmi ágensek eszköze, a cél pedig alapvetően az, hogy az adott ágens olyan szereplőként tüntesse fel magát, amely a vélt vagy valós veszélytől megvédi az általa kijelölt célcsoportot, ezáltal önmaga legitimitását és hatalmi pozícióját biztosítja be.

A fenyegetettség

■ A társadalmi fenyegetettség értelmezéséhez a legalapvetőbb témakör a kisebbség-többség viszonya, és az ehhez tartozó csoportközi konfliktusok kérdése. A kísérleti pszichológiából jól tudjuk, hogy egy csoportközi konfliktus létrejöttéhez nincs szükség külső fenyegetésre: a saját csoportunk iránt érzett elfogultság mindig együtt jár a másik csoport leértékelésével, ez pedig eleve magában hordozza a konfliktus lehetőségeit (vö. Sherif 1966; Tajfel 1978; Turner 1980). Az utóbbi évszázadok történelme azonban nemcsak elméletben, hanem tapasztalatban is emberek milliói számára hozott szenvedést, veszteséget, fenyegetést: a háborúk, népiirtások, a gyarmatosítás és más különböző erőszakos cselekmények nemcsak individuális, hanem társadalmi szinten is maradandó hatással voltak az emberek életére. Így a második világháborút követően a szociálpszichológiában egyre több kutatás foglalkozott azzal, hogy miként képesek az emberek eljutni súlyos mértékű agresszióig, ezen belül is az elkövetői oldal mechanizmusait igyekeztek feltárni (pl. Zimbardo 1971; Milgram 1974). A másik oldal, vagyis az áldozati perspektíva kutatása a XX. század elején először a pszicho-

analitikus irányzatokban, majd a holokauszttal kapcsolatos traumakutatásokban, a 80-as évektől kezdve pedig a PTSD pszichoterápiás vonatkozásaiban jelent meg (van der Kolk 2020).

A *kollektív* áldozatiság kutatásának eredményei azonban csak a 90-es évektől fogva bukkannak fel Bar-Tal és Antebi elsősorban holokausztkutatásokkal kapcsolatos munkáiban (1992), majd a 2000-es évektől kezdve nemzeti, etnikai, nemi, illetve vallási viktimizációról szóló tanulmányok jelennek meg (pl. Wohl – Branscombe 2008; Noor et al. 2008; Cehajic – Brown 2010; Andrighetto et al. 2012; Cohrs – McNeill – Wollhardt 2015; Bilali – Wollhardt 2019).

A narratív paradigma

■ A kollektív fenyegetettség és áldozatiság fogalmához feltétlenül értenünk kell azt a narratív pszichológiai paradigmát, amelynek központi gondolata, hogy a csoporttagságból fakadó identitás egyik hangsúlyos eleme a történelmi elbeszélésekben rejlik. A történelem narratív szerveződésének gondolata az utóbbi néhány évtizedben vált hangsúlyossá a történettudományban, illetve később a szociálpszichológiában (White 1973, 1997; Hull 1975; Gyáni 2000; László 2003). Eszerint a történetíró elsősorban elbeszélő, aki „cselekményesít”, azaz képes egy sor adathalmazból kerek, jól érthető szöveget alkotni azáltal, hogy bizonyos specifikumokat hangsúlyoz, míg másokat háttérbe szorít. A történelem ebben az értelmezési keretben immár nemcsak események sorozataként értendő, hanem olyan elbeszélésként is, amely jelentéssel (egyben értékítéletekkel és érzelmekkel) ruházza fel a tényeket. Igen fontos, hogy a múltbeli események és az azokhoz kötődő érzelmi mintázatok megtapadnak, transzgenerációsán továbbélnek, így tartós érzelmi irányultság hordozóivá válnak, vagyis kumulált módon tartalmazzák azokat az érzelmmintákat, amelyet a csoport tagjai magukra vonatkoztatnak, illetve amelyeket más csoportok irányában képviselnek, ez pedig a bekövetkező események kollektív értelmezési stratégiáinak alapját képezheti (Brewer 1998; Bar-Tal 2000, Liu – László 2007).

Míndez azt is jelenti, hogy ha egy csoport számára releváns történelmi traumával rendelkezik, akkor ez sajátos, fenyegetettségi érzelmi mintázatot hoz létre, a mintázat beépül a csoport önértékelésébe, és generációkon keresztül érvényes maradhat még akkor is, ha a traumát kiváltó történelmi szituáció már nem áll fenn tovább. Az áldozati perspektívában éppen ezért a teljes csoport attitűdje, viszonya diszkurzív és akár cselekvéses módon is tartalmazza ezt a fenyegetettségi élményt (vö. Roccas et al. 2006; Wohl – Branscombe 2008; László 2012, Fülöp – Kővágó 2018). (Nem minden külső csoportra ugyanaz az érzelmi reakció. Bar-Tal (2005) úgy érvel, hogy az érzelmi készlet nagymértékben függ a közösség adott kontextusától, amely kontextus a csoport történelmi, kulturális, földrajzi, gazdasági, illetve akár politikai létmódjából fakadó kifejezési formákat jelöli, illetve amely alkalmas arra, hogy legitimálja a csoportot, valamint segítse a csoport tagjainak integrációját.)

A kollektív mint olyan

■ Bár a társadalomtudományok számára magától értetődő tény, mégis lényeges kitérnünk arra néhány bekezdés erejéig, hogy a kollektív identitás nem azt jelenti, hogy a csoport tagjainak identifikációja, érzései vagy történelmi tudása

ugyanazok volnának. A társadalom csoportszinten máshogy viselkedik, mint a tagok összessége, így amikor csoportos érzelemmintázatról és identitásról beszélünk, olyan háttérműködést érthetünk alatta, amely bizonyos triggerekre, inputokra érzékenyebben reagál közösségi szinten. Azaz függetlenül az egyének ideológiai, vallási, politikai vagy értékítéletbeli különbözőségeitől, valójában a csoport tagjainak a sebezhetősége lesz az, amiben az egyének élménye igencsak hasonló; vagyis a kollektív identitás esetében a csoport tagjai egyaránt alkalmasak arra, hogy például a fenyegetettségre és a veszélyre erőteljesebben reagáljanak társadalmi szinten.

Ha ebben a narratív kontextusban a kollektív traumát az egyéni traumatizációhoz akarnánk hasonlítani, akkor ezt az analógiát leginkább a gyermekkori kumulatív trauma esetében lehet megvilágítani. A kumulált trauma – szemben az egyszeri traumával – egy hosszan fennálló bántalmazó helyzetben alakul ki, amelynek során a traumatizált személy idegrendszere valójában a fennálló trauma köré fejlődik, szerveződik. Ennek tágabb következménye az, hogy az idegrendszeri működésben sokkal szűkebb lesz az a toleranciaablak, amely a veszélyt beazonosítja, vagyis valójában a személy olyan jelenségeket is fenyegetőnek észlelhet, amelyet a nem traumatizált idegrendszeri működés nem észlel annak (Mogyorósy-Révész 2019.)

Ilyen értelemben, amikor kollektív fenyegetettségről és identitásról beszélünk, akkor az annyit jelent, hogy társadalmi szinten a csoport és az egyének érzékenyebben reagálnak a fenyegetésre, és ezt a helyzetet felismerve bizonyos hatalmi aktorok sokkal könnyebben aktiválhatják a társadalmi félelemérzetet.

Az áldozatiság érzelmi mintázatai

■ Az áldozati szerepkör részletes elemzésein keresztül Johanna Wollhardt (2015) különítette el az inkluzív és az exkluzív áldozati típust. Az inkluzív áldozattudat fokozott támogató viselkedéssel, megbocsátási hajlandósággal, más áldozatok iránti pozitív attitűdökkel jár együtt, ami azt jelenti, hogy hosszabb távon létezhet előnyös kimenetele is a kollektív történelmi kudarcoknak, olyan értelemben, ahogy azt a pszichológiában az individuális krízisek kapcsán például a poszttraumás növekedés koncepciójában elemzik (Van der Kolk 2020). Az inkluzív áldozattudatot igen nagy valószínűséggel segíti a történelmi veszteségélmények társadalmi szinten való pszichológiai feldolgozása, elaborációja; ennek hiányában nagyobb az esélye az exkluzív áldozattudat kialakulásának és fennmaradásának.

Az exkluzív, markáns áldozati szereppel való azonosulás következménye a külső csoportokkal szembeni ellenséges attitűd, a bizalomhiány, a csökkent empátia, valamint a kompromisszumképtelenség állapota (Wohl–Branscombe 2008; Bar-Tal–Antebi 1992). Ebben az esetben a csoport kizárólag a saját elbeszéléseit és nézőpontjait képes látni, ennek következtében pedig létrejön a saját (nemzeti, etnikai vagy vallási) csoport glorifikációja, és mivel kizárólag a saját sérelmek kerülnek a fókuszba, így a külső csoportok szenvedése megkérdőjeleződik, relativizálódik, valamint minden külső csoport potenciális veszélyforrássá válik. Így jön létre egy folyamatos fenyegetettségélmény, amelynek azáltal, hogy a kollektív identitásban lehorgonyozódik, egyik következménye az – ahogyan arról már több kutatás beszámolt –, hogy a történelmi sérelmek pusztá emlegetése, illetve verbális felbukkanása erősítheti a csoportközi konfliktuspotenciált.

■ Az alábbiakban amellet fogok érvelni, hogy a kelet-közép-európai és azon belül a magyar kollektív identitás miért alkalmas fokozottan arra, hogy a szekuritizációs aktus alanyává váljon. Bár a kortárs világ tele van olyan problémával, amelyek miatt a társadalmak fenyegetettnek érezhetik magukat: klímakatasztrófa, vírusok, háborúk, tömegmanipuláció stb., sőt az áldozati szerepkör mint olyan sem csak a régióra jellemző, a sebzettség alakzatai Közép-Kelet-Európában specifikus mintázatokat hoznak létre a történelmi háttér és a kollektív emlékezet miatt (lásd korábbi publikációinkat: Szilárdi 2017; Máté-Tóth 2019, Máté-Tóth et al. 2020; Szilárdi et al. 2022).

Ebben a kontextusban leginkább az idegen birodalmaktól való félelem, a kisebbségi létmód tapasztalata, a külső csoportokkal szembeni gyanakvás, az átmenetiség állapota jelenik meg, és az áldozattudatnak az exkluzív formái dominálnak jobban. Igazolta ezt már Mészáros és Szabó (2017), akik nagymintás kérdőíves vizsgálsorozatokon keresztül elemezték a külső csoportokra vonatkozó attitűdöket, eredményeikből pedig kiderült, hogy nemcsak a szomszédos országok felé érzett negatív attitűd, de a menekültkrízis kapcsán megjelenő fizikai és kulturális félelemből eredően a határok lezárásának és a katonai védelemnek az igénye is erőteljesen megjelenítődik a magyar társadalomban. Illetve további kutatások széles köre bizonyítja azt is, hogy a kollektív áldozatszerep a magyar nemzeti identitásnak is szerves részét alkotja (Fülöp–László 2011, Szilárdi 2013; Mészáros–Vámos–Szabó 2017).

A kvalitatív és kvantitatív adatok tehát egyaránt olyan történelmi önreprezentációt mutatnak, amelyben felfedezhetők az elaborálatlan történelmi traumák elemei: a sérelmekkel való elárasztottság, a passzivitás, a hártott felelősségvállalás, az egyoldalú, elfogult perspektíva és a szélsőséges érzelmi reakciók; az elszenvedett fájdalmak, veszteségek feldolgozásában pedig elakadások tapasztalhatók (Szilárdi 2013; Braham – Kovács 2015; Fülöp – Kővágó – Benza – Kovács – Kelenhegyi 2016).

Ennek a markáns áldozati szerepnek a magyarozatához elsősorban érdemes a kultúr-, társadalom- és gazdaságtörténeti jellegzetességeket kiemelni. Egyrészt a térségre a keleti és a nyugati kulturális, gazdasági és katonai hegemoniák közötti geopolitikai és geokulturális státusból eredő *köztesség* élménye telepszik rá. A köztesség érzése mögött húzódó közös történelmi tapasztalatok közé tartoznak az országhatárok bizonytalanságai, az állami függetlenségért vívott évszázados küzdelmek, a nemzetné válás történelmileg eleve késletett vonatkozásai (vö. Hobsbawm 1992; Romsics 1998; Dieckhoff 2002; Zimmer 2003).

A különböző elméletalkotók ugyan máshová helyezik a hangsúlyt, de úgy tűnik, hogy a regionális jellegzetességek okait mindannyian a kelet- és kelet-közép-európai történeti múltban észlelik, és országonként más, mégis hasonló következményeket említenek. Csak néhány példával érzékeltetve, Hoppenbrouwers (2002) a demokratikus struktúrák kialakulásának és meggyökeresedésének hiányával érvel a posztkommunista államok tekintetében, Niedermüller (1996) az ideológiai alapokon elhallgatott nemzeti történelem visszaszerzéséről beszél, Varga (2002) a romániai nemzeti diskurzusból a történelem idealizálását, a nyugatellenes klisék terjesztését, valamint a valós problémáktól való elrugaszkodás jellegzetességeit hangsúlyozza. A volt jugoszláviai és összességében kelet-európai fenyegetettség kérdéskörének vizsgálatába pedig Renata Salecl

(1992) a pszichoanalitikus nézőpontot emeli be, amikor a „mi” és a „közénk beférkőzött ellenség” viszonyának elemzésén keresztül magyarázza, hogy a kelet-európai nemzeti mozgalmak a nemzetet érő vélt veszélyekre építenek.

Ilyen típusú kollektív lelkiállapotról beszél már Bibó is a *közösségi hisztéria* és a *történelmi pálya* fogalmak beemelésével. A fenyegető idegen hatalom képének túldeterminálását és az annak társadalmi meggyökeresedéséből fakadó, generációról generációra szálló attitűdökben pedig olyan ambivalens társadalomlélektani következményeket hangsúlyoz, mint amilyen az irreális területi ragaszkodás, a tartós félelmi állapot rögzülése, az önvád és az önfelnagyítás együttes megjelenése vagy éppen a depresszív beállítódás (Bibó 1990; továbbá a bibói gondolatok interpretációjához lásd még László 2012; Szilárdi 2017; Fülöp–Kővágó 2018).

Az utóbbi években a magyar kollektív identitással kapcsolatos narratív empirikus vizsgálatok megerősítették a bibói elképzeléseket. Röviden összefoglalva az MTA–PTE Narratív Kutatócsoportjának történelmi szövegeken és néphistóriai elbeszéléseken végzett kutatásai (Szalai–László 2006; Fülöp–László 2011; Csertő–László 2011), illetve Szilárdi (2017) kutatásai a vallási és a nemzeti identitás összefonódásáról markáns kollektív áldozati szerephez illeszkedő eredményekről számolnak be. Az eredményekben jól kimutathatókká váltak a saját csoporthoz kötődő olyan érzelemmintázatok, mint a félelem, a remény és a lelkesedés, illetve a saját csoportnak tulajdonított depresszív dinamika. A tartalomelemzéses vizsgálatokban szembevetendő a történelmi események alacsony szintű elaborációja, valamint az identitásfenyegetettség koncepciójához való illeszkedés.

A fenyegetettség és a történelmi veszteségelmények tematikája a régióban tehát tapinthatóan jelen van, a kollektív trauma tárgyalásában ezek közül pedig a transzgenerációs átadás, a rögzült és elakadt identitásállapotok, a nemzeti sérelmek által okozott tartós félelem kialakulása a legszámottevőbbek (vö. Alexander 2004; Erős 2007; Pfitzner 2008).

Ellenségképek szorításában

■ Nem nehéz belátni, hogy egy ilyen kollektív identitással rendelkező társadalomban miért fokozott a reakció bármilyen szekuritizációs aktusra, ám eközben látnunk kell azt is, hogy mindez nem egyedülálló jelenség, és nem kizárólag a kelet-közép-európai régióra vagy éppen Magyarországra érvényesíthető.

Ellentmondhat a fenti interpretációnak az a tény is, hogy az ellenségképzés folytonosan jelen volt és van az emberi történelemben és világban, és nyilvánvalóan azt sem állíthatjuk, hogy minden veszély vagy fenyegetés légből kapott volna. Azt azonban állíthatjuk, hogy a szociálpszichológia azóta klasszikussá vált kísérleteinek ugyan leegyszerűsített, mégis találó, egymondatos mottóba sűrítendő tanulsága megfogalmazható úgy is, miszerint ha egy platformra akarunk helyezni embereket, akkor adnunk kell nekik közös ellenséget.

Ami a hazai viszonyokat illeti, igen könnyen találunk erre az igyekezetre példákat történelmi és kortárs viszonylatban is: a birodalmak közé szorított kisebbségi létmódban felnövekvő nemzetállami identitás a népet gyarmatosítani és megsemmisíteni kívánó idegen hatalmak szándékairól beszél (pl. a 18. századi német, kisebb részben szlovák betelepítés a nemzethalál víziójában és idegen ellenségképekben ölt testet, vagy a kialakuló szisztematikus nyelvtudományban

megjelenő finnugor elmélet a magyar nép elgyökértelenítésére irányuló kísérletként értelmeződik, stb.).

A világháborút követően a kommunista diktatúrában az imperialista Nyugat válik a fő ellenséggé. Az 1950-es évek elején a Rákosi-adminisztráció a kolarádobogár magyarországi jelenléte és elszaporodása mögé Ausztriából érkező amerikai imperialista összeesküvést látott (vö. Szolnoki József-Buzás Mihály: *Leptinotarsa, avagy privát nyomozati anyag a krumplibogár titokzatos feltűnéséről Magyarországon* (1997) című filmje).

A rendszerváltás után a kommunizmus válik a fő ellenségképpé, a kortárs jelen pedig szintúgy hemzseg a politika által megnevezett ellenségképektől. A 2015-ös menekültkrízis legfőbb ideológiai ellensége Soros György, fő fenyegetője a túldeterminált, mégis elmosódó reprezentációjú *migráns-alak*, illetve az egyre nagyobbá és veszélyessé növekvő migráns *csoportok*. Az európai keresztény család egységét veszélyezteti az idegen (elsősorban amerikai) szexuális propaganda. Ennek az ellenségképzésnek a nyelvi jellegzetessége, hogy a közdiskurzusban tömör hívószavakba sűrítődik a teljes ideológiai referenciamező: Trianon, Soros-birodalom, brüsszeli bürokraták, amerikai demokraták; a folyamat következtében pedig bizonyos idő elteltével immár nemcsak a külső csoportok jelentenek fenyegetést, hanem már azok is, amelyek eredendően a belső csoport részei voltak, de ezekkel a hívószavakkal nem azonosulnak. Következésképpen megjelenik a társadalmon belüli szélsőséges polarizálódás (vö. Szilágyi-Szilárdi 2007).

Érvelhetünk azzal is, hogy ez nem egyetemes jelenség, és más együttthatói is léteznek ennek a folyamatnak, amelyek ugyanezt az eredményt segítik elő, mint például – többek közt – az identitáspolitika, a technológiai fejlődés és az azok mögött álló óriásvállalatok etikai szabályozatlanságai, a tömegkommunikáció és a sajtó szerepének drasztikus megváltozása, a fake news, a social media, a megfigyelő kapitalizmus szerepe ebben a folyamatban vélhetően mind közrejátszóttak és -játszanak. E folyamatok részletes elemzéseivel találkozhatunk az elmúlt évtized tudományos diszkusszióiban is.

Ezzel együtt vagy mindezek ellenére is könnyen valószínűsíthető, hogy minél sebezhetőbb egy társadalmi csoport a félelemérzetre, annál jellegzetesebben lesz érzékeny a valós vagy vélt fenyegetésekre, és annál hatékonyabban működik a hatalmi/politikai szekuritizációs aktus. Vagyis a kollektív önértelmezés bizonytalanságaira ráépülő, akár ezt kihasználó politikai diskurzus felerősíti az érzelmi-indulati reakciókat, felnagyítja a fenyegetettség tudatát, idealizált ellenségekkel alkot, és morális pánikot kelt.

Következtetések

■ Végeredményben a biztonságiasítás folyamatában egyetlen dolgot érdemes szem előtt tartani, azt, hogy minden szereplőnek a valódi célja az, hogy a fenyegetés kijelölésével önmagát a veszélyelhárító szerepében tüntesse fel, és magának előlegezzen mind nagyobb és egyedülállóbb pozíciót abban a csoportban, amelyre a hatóköre kiterjed. E tekintetben tehát a veszély valódisága másodlagossá válik. Ez pedig azt is jelenti, hogy a mindenkori politikai retorikának olyan manipulatív eszköztár áll a rendelkezésére, amelyben ugyan a saját nyeresége egyértelmű, azonban hosszú távon rendkívül káros következményekhez vezet azáltal, hogy az exkluzív áldozati identitás társadalmi következményeit fenntartja vagy éppen felerősíti. Pedig – ahogyan a szakirodalom a történelmi veszte-

ségélményeket illetően nyilatkozik – a tartós fenyegetettség állapotának feldolgozási folyamatában nem a sérelmek ismételtetése, hanem a kollektív feldolgozás lenne a kulcsmozzanat, amelyben új, korrekciós reprezentációs formák kidolgozása, a társadalmi nyilvánosság különböző szintjein való tematizálása tudná elmozdítani az inkluzív viktimizáció felé a társas reakciókat.

■ IRODALOM

- Andrighetto, Luca – Mari, Silvia – Volpato, Chiara – Behluli, Burimand: *Reducing competitive victimhood in Kosovo: The role of extended contact and common ingroup identity*. *Political Psychology* 2012. 4. 513-529.
- Austin, John L.: *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990.
- Braham, Randolph L. – Kovács András (szerk.): *A holokauszt Magyarországon hetven év múltán*. Múlt és Jövő Alapítvány, Bp., 2015.
- Balzacq, Thierry: *Securitization theory: Past, present, and future*. *Polity* 2019. 2. 331-348.
- Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de: *Security. A new framework for analysis*. London, 1998.
- Bar-Tal, Daniel: *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. Sage, London, 2000.
- Bar-Tal, Daniel – Teichmann, Jona: *Stereotypes and prejudices in conflict*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Bar-Tal, Daniel – Antebi, Dikla: *Siege mentality in Israel*. *International Journal of Intercultural Relations*. 1992. 3. 251-275.
- Bar-Tal, Daniel – Cahajic-Clancy, Sabina: *From collective victimhood to social reconciliation: Outlining a conceptual framework*. In: Dario Spini – Guy Elchereth – Dinka Corkalo Biruski (eds.): *War, community, and social change*. Springer, New York, 2014. 125-136.
- Bilali, Rezarta – Vollhardt, Johanna R.: *Victim and perpetrator groups' divergent perspectives on collective violence: Implications for intergroup relations*. *Political Psychology*, 2019. 1. 75-108.
- Brewer, Marilynn B.: *A saját csoport iránti elfogultság és a minimális csoportközi helyzet: egy kognitív – motivációs elemzés*. In: Hunyady György – David L. Hamilton – Nguyen Luu Lan Anh (szerk.): *A csoportok percepciója*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1998. 49-72.
- Buchner, Peter.: *Wie Sicherheit die Schadensabwehr lenkt*. In: Lange, Hans-Jürgen – Endreß, Christian – Wendekamm, Michaela (Hrsg.): *Versicherlichung des Bevölkerungsschutzes*. Springer Fachmedien Wiesbaden, Wiesbaden, 2013. 173-188.
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – de Wilde, Jaap: *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner, London, 1998.
- Campbell, David: *Writing security: United States foreign policy and the politics of identity*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.
- Čehajić, Sabina – Brown, Rupert: *Silencing the past: Effects of intergroup contact on acknowledgment of in-group responsibility*. *Social psychological and personality science* 2010. 1. 190-196.
- Cohrs, J. Christopher – McNeill, Andrew – Vollhardt, Johanna Ray: *The two-sided role of inclusive victimhood for intergroup reconciliation: Evidence from Northern Ireland*. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 2015. 4. 634-647.
- Demeter Márton: *Propaganda against the West in the Heart of Europe: A masked official state campaign in Hungary*. *Central European Journal of Communication* 2018. 1. 177-197.
- Fülöp Éva – László János: *Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban: a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyzása*. *Magyar Pszichológiai Szemle* 2011. 3. sz. 467-486.
- Fülöp Éva – Kóvágo Pál (szerk.): *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. Oriold és Társai Kiadó, Bp., 2018.
- Fülöp Éva – Kóvágo Pál – Benza Málna – Kovács Katalin – Kelenhegyi Olga Sára: *Áldozat és még inkább áldozat*. Imágó Budapest 2016. 3. sz. 59-92.
- GoŹdziaik, Elżbieta M. – Marton Péter: *Where the Wild Things Are: Fear of Islam and the Anti-Refugee Rhetoric in Hungary and in Poland*. *Central and Eastern European Migration Review* 2018. 7. 125-151.
- László János: *Történelemtörténetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2012.
- Liu, James H. – László János: *A narrative theory of history and identity: Social identity, social representations, society and the individual*. In: Moloney, G. – Walker, I. (eds.): *Social representations and history*. Palgrave-Macmillan, New York, 2007.
- Máté-Tóth András – Juhász Valéria: *Vallási közösségek az írott sajtóban: kvantitatív és kvalitatív elemzések*. JatePress, Szeged, 2007.

- Máté-Tóth András – Nagy Gábor Dániel – Szilárdi Réka (2020): *Populism and religion in Central and Eastern Europe*. Belvedere Meridionale, 2020. 3. 19–30.
- Máté-Tóth András – Szilárdi Réka: *Szekuritizáció és vallás Kelet-Közép-Európában. Elméleti felvetés*. Regio 2022. 1. sz. 26–43.
- Mészáros, Noémi Zsuzsanna – Szabó, Zsolt Péter: „Egy ezredévnyi szenvedés...”. *Kollektív áldozati hiedelmek és hatásuk Magyarországon*. In: Fülöp Éva – Kővágó Pál (szerk.): *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. OrioldBooks, Bp., 2018. 341–370.
- Mihályi Péter – Szelényi Iván: *A morális pánik természete: Bevándorlók, járványok, gazdasági, társadalmi és politikai válságok a 21. században*. Mozgó Világ, 2020. 6. sz. 3–28.
- Milgram, Stanley: *Obedience to authority: An experimental view*. London, Tavistock, 1974.
- Mogyorósy-Révész Zsuzsanna: *Érzelmi regulációs változások krízisben és traumában – a helyreállítást segítő, pszichológiai tanácsadás során alkalmazható módszerek és gyakorlatok*. Mentálhigiéne és Pszichoszomatika 2019. 3. sz. 267–298.
- Noor, Masi – Brown, Rupert J. – Prentice, Garry: *Precursors and Mediators of Intergroup Reconciliation in Northern Ireland: a New Model*. The British Journal of Social Psychology 2008. 3. 481-495.
- Ramet, Sabrina P.: *Nihil obstat religion, politics, and social change in East-Central Europe and Russia*. Duke University Press, Durham, 1998.
- Roccas, Sonia – Klar, Yechiel – Liviatan, Ido: *The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations*. Journal of Personality and Social Psychology 2006. 4. 698–711.
- Sherif, Muzafir: *Group conflict and cooperation*. Routledge and Kegan Paul, London, 1966.
- Szabó Zsolt Péter – Banga, Csilla et al: *A nyelvbe kódolt társas viszonyok: Az implicit szemantika szociálpszichológiai kutatása*. Pszichológia 2010. 1. sz. 1–16.
- Szilárdi Réka: *Az újpogány vallási diskurzus narratív mintázatai*. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2017.
- Szilárdi Réka: *A magyar kortárs pogány narratívumok nemzeti identitáskonstrukciói*. In: Povedák István – Szilárdi Réka (szerk.): *Sámán sámán hátán: A kortárs pogányság multidiszciplináris vizsgálata*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014. 11–24.
- Tajfel, Henri: *Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás*. In: Csepeli György (szerk.): *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1980. 25–40.
- Turner, John, C.: *A társadalmi összehasonlítás és társadalmi azonosságtudat*. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Gondolat, Bp., 1980.
- Van der Kolk, Bessel: *A test mindent számon tart*. Ursus Libris, Bp., 2020.
- Vollhardt, Johanna R. – Bilali, Rezarta: *The role of inclusive and exclusive victim consciousness in predicting intergroup attitudes: Findings from Rwanda, Burundi, and DRC*. Political Psychology 2015. 5. 489-506.
- Wæver, Ole: *Securitization and desecuritization*. Centre for Peace and Conflict Research, Copenhagen, 1993.
- Wohl, Michael J. A. – Branscombe, Nyla R.: *Remembering historical victimization: Collective guilt for current ingroup transgressions*. Journal of personality and social psychology 2008. 6. 988-1006.
- Zimbardo, Philip. G.: *The power and pathology of imprisonment*. Congressional Record (Serial No. 15, 1971-10-25).